

Sarayda Bir Cariye: Gülfem Hatun ve İnas Rüşdiyesi

A Concubine in the Palace: Gülfem Hatun and Her İnas Rüşdiyesi

Fatma Erten¹

Öz

Tanzimat dönemi ile birlikte yaygınlaşan eğitimde modernleşme çabalarının bir sonucu olarak devletin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi amacıyla 1847 yılında İstanbul'da ilk erkek rüşdiye mektebi açılmıştır. Erkek rüşdiye mekteplerinin açılmasıyla kız çocuklarının eğitimi meselesi de gündeme gelmiş, 1859'da ilk kız rüşdiyesinin kurulmasıyla kızlar da ortaöğretim eğitimi alma imkânı elde etmiştir. Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi de bu bağlamda açılan kız rüşdiye mekteplerinden biridir. Mektebin adını aldığı Gülfem Hatun, Kanunî Sultan Süleyman'ın cariyelerindendir. Gülfem Hatun, imparatorluğun farklı yerlerinde pek çok hayır kurumu yaptırmış, Üsküdar'da yaptırdığı vakıf eserleri arasında bir de mektep ve medrese yer almıştır. Hayatı hakkında çok az bilgi bulunan Gülfem Hatun'un padişahın emriyle idam edilmesi, onun yaşamı ve yaptıklarının merak konusu olmasına neden olmuştur. Çalışmada, öncelikle Gülfem Hatun'un rivayetlerden ibaret olan ölümü arşivden çıkarılan mektup vasıtasıyla ele alınmış, ölümü ile ilgili rivayetlerin gerçeklerle bağdaşmadığı ortaya konmuştur. Ayrıca çalışmada, Gülfem Hatun'un adını taşıyan ve 1874 yılında sıbyan mektebinden inas rüşdiyesine dönüştürülen mektebin öğrenci sayısı, okutulan dersler ve zaman içerisinde okulun geçirdiği değişim süreci; arşiv vesikaları, matbu kaynaklar ve araştırma eserlerinden faydalanılarak ortaya koyulmuştur. Çalışmamızın konusu olan Gülfem Hatun Mektebi'nin, sıbyan mektebinden inas rüşdiyesine daha sonra da ibtidâi mektebine dönüştürülerek 1923 yılına kadar eğitim sistemimize katkı vermeye devam ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kızların eğitimi, Rüşdiye, Gülfem Hatun İnas rüşdiyesi, Gülfem Hatun.

Abstract

As a result of modernization efforts in education that became widespread during the Tanzimat Period, the first boys rüşdiye school was established in Istanbul in 1847 with the aim of training a qualified human resource needed by the government. Following the opening of boys rüşdiye schools, the issue of girls education also became a current issue, and consequently with the establishment of the first girls rüşdiye in 1859, girls also had a chance to receive middle school education. Within this context, Gülfem Hatun Girls Rüşdiye was one of the girls schools established during this period. Gülfem Hatun, from whom the school takes its name, was one of the concubines of Sultan Suleiman the Magnificent. She commissioned numerous charitable institutions across various parts of the empire, including a school and a madrasa among the endowed structures she had built in Üsküdar. Although little is known about her life, the fact that she was executed by the order of the sultan has aroused interest in her life and charitable works. In this study, the circumstances surrounding Gülfem Hatun's death previously based only on hearsay are introduced with the help of a newly discovered archival letter, revealing that the prevailing narratives about her execution are inconsistent with historical facts. Furthermore, this study examines the number of students, the subjects taught, and the institutional transformation of the school named after Gülfem Hatun, which was converted from a sıbyan school into a girls rüşdiye in 1874, through the use of archival documents, printed sources, and scholarly studies. It has been found that the Gülfem Hatun School, which is the main topic of our study, continuously contributed to the educational system until 1923 meanwhile undergoing transformations from a sıbyan school to a girls' rüşdiye, and later to an ibtidâi (elementary) school.

Keywords: Girls education, Rüşdiye, Gülfem Hatun İnas rüşdiyesi, Gülfem Hatun.

Atıf/Citation: Erten, F. (2025). Sarayda bir cariyeye: Gülfem Hatun ve İnas rüşdiyesi. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 133-158. <https://doi.org/10.21798/kadem.2025.176>

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, fatmaerten[at]karabuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0934-3347.

Extended Abstract

One of the most significant steps in the modernization process of the Ottoman Empire was its educational reforms. The rüşdiye schools, established within the framework of renewal movements and were opened during the reign of Mahmud II, represent a fundamental transformation in the education system. Traditional sıbyan schools were under the supervision of religious scholars and were resistant to modern reforms. Therefore, the Ottoman government established the rüşdiye schools for both training statesman who would implement administrative reforms and enhancing the quality of education. These schools played a significant role in the empires transformation process by educating civil servants with modern training for the Ottoman bureaucracy.

In 1839, following the establishment of the Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti work was initiated to open the first rüşdiye schools in İstanbul. These schools, located in areas such as Davud Pasha, Bayezid, Üsküdar, Tophane, and Bâbüâli, gave lectures on Arabic, Persian, mathematics, and geography. Students gained contemporary knowledge through new educational methods known as usûl-i cedîde. The success of these schools increased public interest, leading to a rapid rise in student enrollment. These institutions were among the earliest examples of modern education in the Ottoman Empire and were also the first educational institutions established by the government in rural areas. Rüşdiye schools, which were first opened only for male students, soon came to the fore for the education of girls as well. During the Tanzimat Period, the right of women's education became a current issue, and in 1859, the Cevri Usta İnas Rüşdiyesi was established in Sultanahmet. This institution was the first girls' secondary school in the Ottoman Empire and it was also marked the first attempt at technical education. With the introduction of girls rüşdiye schools, female students were granted access to education associated with the contemporary and scientific educational standards. However, due to low interest from girls in these schools, newspapers published articles encouraging parents to send their daughters to school.

As a result of the work that began in 1869, seven girls' secondary schools were opened in İstanbul, named Beşiktaş, Üsküdar, Mahmud Paşa, Şehzadebaşı, Aksaray, Atpazarı and Eski Ali Paşa İnas Rüşdiyeleri. However, as the expected level of student interest wasn't met, authorities tried to take further measures. During this period, one of the girls rüşdiye schools, Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi, was opened.

Gülfem Hatun was one of the concubines of Sultan Suleiman the Magnificent, yet historical records about her life are quite limited. She lived in the same period with Hürrem Sultan, who was one of the most famous figures in the Topkapı Palace. Letters written by Hürrem to Sultan Suleiman frequently mentioned Gülfem, suggesting that the two had a good relationship. Gülfem Hatun stands out with the trust she established and the charitable works she commissioned. She built a complex (külliye) in Üsküdar, which comprised of a mosque and a school. She owes her name to the pages of history and to the present day to these charitable works she commissioned.

The most intriguing aspect of Gülfem Hatun's life is that she was reportedly executed on the orders of Sultan Suleiman. However, there are different sources that provide varying rumors dealing with the reasons for her execution. The most common incident in the sources regarding the death of Gülfem Hatun is just a rumor at all. According to this rumor, after Hürrem Sultan's death, Gülfem became the Sultan's favorite concubine. Meanwhile, Gülfem Hatun, who was having a mosque built in

Üsküdar, needed money to finish the mosque. In order to obtain the money, she transferred the night watch with Suleiman the Magnificent to another concubine in the palace in exchange for money. That night, while Kanuni was waiting for Gülfem, he saw someone else in front of him and asked why, and the concubine explained that Gülfem had given her turn in exchange for money. When the Sultan discovered this, he became furious and ordered her execution. Later, upon learning the truth, he was sorry for his decision and ordered Mimar Sinan to complete Gülfem Hatun's mosque, also including a tomb and a school in her name.

It is seen that this story, which was told as the reason for the execution of Gülfem Hatun, is nothing more than a rumor and does not bear reality. In fact, Gülfem Hatun had her trust charter approved and completed her mosque 20 years before her death (her death date is 1562 and the registration date of her foundation is 1542). Then, there must be another reason for the death order for Gülfem Hatun. While Suleiman the Magnificent was alive, there was a struggle for the throne between his two sons, Prince Selim and Prince Bayezid, and the two brothers encountered in Konya. In their battle for the throne, Bayezid, who lost the war, took refuge in Iran and was caught and killed by the order of Suleiman the Magnificent. The letter found in the Topkapı Palace Archive Documents, which is understood to have been written by Gülfem Hatun to Prince Bayezid during the struggle between the two princes, gives us an idea on this subject. Based on this evidence, it seems more plausible that Gülfem Hatun supported Bayezid by taking sides in the political struggle between the princes of Suleiman the Magnificent, Bayezid and Selim, and that this support cost him her life.

The school within Gülfem Hatun's complex in Üsküdar began operating as Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi in 1873, providing education to girls in subjects such as Arabic, Persian, mathematics, geography, and Ottoman Turkish. Its teaching staff consisted of female graduates from the Dârülmualimât. Student enrollment increased rapidly, but the school also faced financial difficulties, particularly in paying teachers' salaries. In 1891, Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi was converted into a primary school (ibtidâiye) related to educational reforms. Archival records indicate that by 1913, the school had been converted into a coeducational institution, teaching both boys and girls. It remained active until the late Ottoman period but was eventually demolished in the 1930s, and its land was sold.

This study examines the significance of rüşdiye schools within the concept of Ottoman educational reforms, particularly in the context of women's education. These institutions played a vital role in increasing access to education for girls during the transformation of the Ottoman education system. The evolution of Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi from a sıbyan school to a rüşdiye and later an ibtidâiye reflects the broader changes and modernization efforts in the Ottoman education system. In conclusion, rüşdiye schools were crucial in modernizing the Ottoman education system. These institutions contributed significantly to the training of modern bureaucrats and, at the same time, facilitated women's access to education. Institutions like Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi serve as the most concrete examples of Ottoman educational reforms, playing a pivotal role in expanding female education and promoting societal transformation.

Keywords: Girls education, Rüşdiye, Gülfem Hatun İnas rüşdiyesi, Gülfem Hatun.

Giriş

II. Mahmud döneminde başlatılan okullaşma hamlesinin ve eğitimde modernleşme çabalarının bir tezahürü olarak karşımıza çıkan rüşdiye mektepleri, aynı zamanda yenileşme hareketlerinde bir mihenk taşı olmuştur. Eğitim sürecinin ilk basamağında bulunan sıbyan mekteplerinin ulema sınıfının denetiminde olması nedeniyle ıslahının mümkün görünmeyişi, yeni okulların açılması ihtiyacını doğurmuştur. Bu nedenle eğitimde okullaşma hamlesi hem ihtiyaçtan hem de zorunluluktan dolayı ortaokul derecesindeki rüşdiyelerin açılması ile başlatılmıştır. Reformların başarısı ile eğitim arasındaki doğru orantı, devleti reformları uygulayacak bürokratları yetiştirme gereğine sevk etmiştir. Bu okullarda verilen eğitim vasıtasıyla bürokrasinin vazgeçilmez unsuru olan memurların, dünyadaki yeni gelişmelerden haberdar olarak yetişmeleri amaçlanmıştır (Akyıldız, 2018). Nitekim devlet kadrolarına alınacak kişilerin aynı dönemlerde açılan mekâtib-i rüşdiye, Dârülmaârif ve Maârif-i Adliye öğrencilerinden seçilmesi, bunun bir göstergesidir (BOA, *AJDN*, 81/20).¹ Böylece devlete sıkı sıkıya bağlı, reformları özümsemiş yeni bir memur kadrosunun oluşturulması amaçlanmıştır (İnalcık, 2016).

Osmanlı Devleti'nde rüşdiye mekteplerinin açılması kararı ve bu amaçla 1839'da Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti'nin kurulması ile birlikte ilki Davudpaşa'da (Öztürk, 2008) olmak üzere, Bayezid, Üsküdar, Tophane ve Bâbüâli civarındaki Ağa Camii'nde (Akyıldız, 2018; Demirel, 2002) beş adet yeni erkek rüşdiye mektebi açılmıştır. Bu okullarda "usûl-i cedîde" denilen yeni usullerle Arapça, Farsça, coğrafya ve hesap dersleri verilmiştir. Anlaşıldığı üzere yeni açılan erkek rüşdiye mekteplerindeki öğrenciler kısa sürede büyük başarı elde etmiş ve bu başarı sadaret makamı tarafından öğrencilere verilen "nişân-ı âferin" ile ödüllendirilmiştir (BOA, *İ.DH*, 197/11190-3). Okulların eğitimde gösterdiği başarı halkın da okullara rağbetini artırmış, kısa sürede özellikle Davudpaşa Rüşdiyesi'nin öğrenci sayısı hızla artarak 100'ün üzerine çıkmıştır (BOA, *İ.DH*, 175/9411).

¹ Vakanüvis Ahmed Lûtfî Efendi eserinde (1993, c. XV, s. 27) "Mekâtib-i Rüşdiye'den bâ-şehâdet-nâme me'zûn olamayanların devâir-i resmîye kalemlerine mülâzım kaydolunmamaları 'umûmen tenbîh ve 'ilân olundu" diyerek buna değinmektedir.

Edirne ve Bursa’da açılacak olan erkek rüşdiye mekteplerine dair Meclis-i Maârif-i Umûmiye’den gönderilen 24 Zilkade 1264/22 Ekim 1848 tarihli bir mazbatada rüşdiye mekteplerinin faydalarından bahisle kullanılan “terbiye-i teb’a” (BOA, *İ.MVL*, 127/3324-2) ifadesi dikkat çekicidir. Bu ifadeden rüşdiyelerin önemli bir gayesinin de eğitilmiş bir toplum meydana getirme ve halka ahlakî değerleri aşılama olduğu anlaşılmaktadır. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın rüşdiyeler, Osmanlı İmparatorluğu’nda modern okulların ilk örneklerinden olmuştur.

Rüşdiye mektepleri ilk etapta sadece erkek çocuklarına yönelik olarak açılmış ancak kısa süre sonra kız çocuklarının eğitimi meselesi de gündeme gelmiştir. Tanzimat dönemi kız çocuklarına ortaöğretim imkanlarının sağlandığı bir dönem olmuş, ilk kız rüşdiyeleri bu dönemde açılmıştır. II. Mahmud’un haremünde görev yapan Cevri Kalfa’nın ölümünden sonra ondan kalan mallar ile Sultanahmet bölgesinde At Meydanı diye tabir edilen yerde inşa edilmiş olan sıbyan mektebi binasında, 6 Ocak 1859’da ilk inas rüşdiyesi yani kız ortaokulu açılmıştır (Akyüz, 2006; BOA, *A)MKT.MHM*, 147/40; BOA, *A)MKT.NZD*, 287/97; Çakmak, 2024). Cevri Usta İnas Rüşdiyesi adıyla eğitime başlayan okul aynı zamanda “sınayi-i tahsil için müstakil kızlar rüşdiyesi” (BOA, *A)MKT.MHM*, 147/40) yani kızların teknik eğitimi ile ilgili ilk girişim (Akyüz, 2020) olarak kabul edilmektedir. Bu ilk kız rüşdiyesi için 1862’de yeni bir nizamnâme hazırlanmış, “usûl-i cedîde”ye uygun biçimde eğitim programı yeniden düzenlenmiştir.

Halkın mektebe ilgisini çekebilmek amacıyla da 26 Zilhicce 1278/24 Haziran 1862 tarihli *Takvîm-i Vekâyî*’de bir yazı yayımlanmıştır. Gazetede yayımlanan bu yazıda kız çocuklarının daha iyi eğitim görmelerinin, dinî ve dünyevî bilgileri öğrenmelerinin anne ve babalarına borç olduğu ifade edilmiş, kız çocuklarını okula göndermeleri ihtar olunmuştur. Mektebin açılışından üç yıl sonra *Takvîm-i Vekâyî*’de böyle bir yazı yayımlanması mektebin istenilen rağbete mazhar olamadığını göstermektedir. Her şeye rağmen rüşdiye mekteplerinin misyonu düşünüldüğünde, ilk kız rüşdiyesinin açılması Tanzimat dönemi eğitim reformunun önemli başarılarından biri olarak kabul edilmektedir (Berkes, 1978). Kız rüşdiye mekteplerinin açılması ile çağdaş ve bilimsel eğitimin gereklerine uygun şekilde kız öğrencilerin de eğitim almasına olanak sağlanmıştır.

Kız rüşdiyelerinin sayılarının artırılması ve bu okulların belli bir nizama bağlanması şüphesiz 1 Eylül 1869 tarihinde yayımlanan, beş bölüm ve 198 maddeden oluşan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin hazırlanması ile olmuştur. Nizamnâmede kız çocuklarının eğitime ayrı bir yer verilmiş ve kız rüşdiyelerinin açılması hakkında hükümler yer almıştır (BOA, *Y.EE*, 112/6). Daha Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin hazırlanması çalışmaları devam ederken 1286/1869 yılında İstanbul'da yedi adet yeni kız rüşdiyesinin açılması gündeme gelmiştir (Çakmak, 2024; Mahmud Cevad İbnü's- Şeyh Nâfi, 2002). Meclis-i Maârif'in hazırladığı mazbata Maârif-i Umûmiye Nezâreti tarafından sadarete havale edilmiş buradan ise görüşülmek üzere Şûrâ-yı Devlet'e gönderilmiştir. Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nde yapılan görüşmelerde, kız öğrenciler için yedi tane rüşdiye mektebinin açılması kararı eğitimin yayılması ve ilerlemesi için oldukça önemli görülmüştür. Zira İstanbul'da bile kız rüşdiyelerinin sayısı henüz istenilen düzeye ulaşmamıştır. Bu durum kızların eğitimden uzak kalmalarına neden olmuştur. Dolayısıyla Maârif-i Umûmiye Nezâreti'nin bu teşebbüsü son derece takdire şayan bulunmuştur. Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesi, açılacak yeni mekteplerle kızların eğitim ihtiyacının en azından bir kısmının karşılanabileceğine inanmaktadır (BOA, *İ.ŞD*, 14/637-1).

Meclis-i Maârif yaptığı çalışma ile bazı sıbyan mekteplerinin kız rüşdiyesine çevrilmesine karar vermiş, bu şekilde açılacak yedi mektep belirlenmiştir (BOA, *İ.ŞD*, 14/637-5; Çakmak, 2024; Tümer-Erdem, 2013).

Tablo 1. 1286/1869'da İstanbul'da sıbyan mektebinden kız rüşdiyesine çevrilen mektepler (BOA, *İ.ŞD*, 14/637-5).

Eski Adı	Yeni Adı
Valide Sultan Sıbyan Mektebi	Beşiktaş İnas Rüşdiyesi
Süleyman Paşa Sıbyan Mektebi	Üsküdar İnas Rüşdiyesi
Beyhan Sultan Sıbyan Mektebi	Mahmud Paşa İnas Rüşdiyesi
İbrahim Sarım Paşa Sıbyan Mektebi	Şehzadebaşı İnas Rüşdiyesi
Yusuf Paşa Sıbyan Mektebi	Aksaray İnas Rüşdiyesi
Valide Sultan Sıbyan Mektebi	Atpazarı İnas Rüşdiyesi
Hâni Hatun Sıbyan Mektebi	Eski Ali Paşa İnas Rüşdiyesi

Kız rüşdiyelerinin açılışından iki yıl sonra karşımıza çıkan 23 Cemaziyevvel 1289/29 Temmuz 1872 tarihli bir vesikada rüşdiye mekteplerinde okuyan kız öğrencilerin sayısının azlığından şikâyet edilmektedir (BOA, *MFİBT*, 1/86). Buna rağmen Bâbîâli gerek İstanbul’da gerekse imparatorluğun diğer bölgelerinde yeni kız rüşdiyeleri açma girişimlerine devam etmiştir.² Aşağıda anlatılacağı üzere Şevval 1290/ Aralık 1873’te alınan bir kararla 1874 yılında Üsküdar’da açılan Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi de yeni açılan kız rüşdiyelerinden biridir.

Şehide Bir Saraylı: Gülfem Hatun

Kanunî Sultan Süleyman’ın cariyelerinden biri olan Gülfem Hatun’un hayatı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Kendisi ile ilgili ilk bilgiye Hüseyin Ayvansarâyî’nin 1768-69 yıllarında yazmaya başladığı ve 1781 yılında tamamladığı *Hadikatü’l-Cevâmi* adlı eserinde rastlanmaktadır. Hüseyin Ayvansarâyî, İstanbul’daki cami ve mescitleri anlatan eserinde (Eyice, 1998) Gülfem Hatun Camii’nden bahsederken bu saray hatunu hakkında da kısaca bilgi vermektedir. Ayvansarâyî “Gülfâm Camii” olarak zikrettiği eserle ilgili olarak; banisinin Kanunî’nin cariyelerinden Gülfem Hatun olduğunu, cami külliyesi içinde aynı zamanda türbesi ve mektebinin bulunduğunu belirtmektedir. Mezar taşında “sâhibetü’l-hayrât şehîde-i sâide Gülfâm Hatun, sene tis’a sittîn ve tis’a mie (969)” yazdığını söyleyen Ayvansarâyî (1281) ayrıca Gülfem Hatun’un adını taşıyan bir mahalle olduğunu yazmaktadır. Bu bilgilerden en dikkat çekici olanı ise Gülfem Hatun’dan “kutlu şehit” olarak bahsedilmesidir.

Gülfem Hatun, Topkapı Sarayı’nda Hürrem Sultan’la aynı dönemde Kanunî’nin cariyelerinden biri olarak yaşamıştır. Hürrem’in Kanunî Sultan Süleyman’a yazdığı mektuplarda Gülfem’den sıklıkla bahsetmesi, onun selamlarını iletmesi (Uluçay, 2001), Hürrem ile Gülfem’in aralarının iyi olduğunu göstermektedir. Nitekim Gülfem Hatun, ünü ve şöhreti saray duvarlarını aşarak tüm dünyaya yayılan Hürrem Sultan’ın ölümünden sonra Kanunî’nin gözdelerinden biri haline gelmiştir. Osmanlı sarayındaki birçok cariyeye gibi Hürrem Sultan’ın gölgesinde kalmış olan Gülfem Hatun’un nereli olduğu, saraya nasıl girdiği soruları maalesef

² Bk. BOA, *MFİBT*, 2/92; BOA, *MF.MKT*, 6/34; BOA, *MF.MKT*, 16/76; BOA, BOA, *MFİBT*, 3/41.

cevaplanamayan sorular arasındadır. Kendisinin Sicilyalı ya da Polonyalı olduğu hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır (Özcan, 2006). Gülfem Hatun'un Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi'nin imzasını taşıyan vakfiyesinde baba adı olarak Abdurrahman geçmektedir. Bu durum ise Gülfem Hatun'un mühtedi olduğunu göstermektedir. Zira mühtedilere "Allah'ın kulu" anlamında "abd" kökünden türetilen Abdullah, Abdurrahman gibi isimler verilmesi yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır (Konyalı, 2021, c. I).

Osmanlı haremi hakkında bir eser yazmış olan Leslie P. Pierce eserinde, Gülfem Hatun'un saraydaki konumu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Kanunî'nin çok küçük yaşlarda hayatını kaybeden çocuklarından Şehzade Mahmud ve Şehzade Murad'ın annelerinin Gülfem Hatun olduğu konusundaki iddiaları değerlendiren Pierce, Gülfem Hatun'un saraydaki itibarına bakıldığında bu durumun şehzadelerin annesi olması ile açıklanabileceğini düşünmektedir. Ancak Pierce, vakıf defterlerinde, hazine defterlerinde ya da mezar taşında Gülfem'in isminin sadece Gülfem Hatun şeklinde yazılmış olmasından yola çıkarak da bunun pek mümkün görünmediğini belirtmektedir. Zira Pierce'a göre eğer adı geçen şehzadelerin annesi Gülfem Hatun olmuş olsaydı resmî kayıtlarda şehzade validesi olarak isminin yazılması gerekirdi. Bütün bunlara rağmen Pierce, Gülfem Hatun'un Kanunî'nin sarayında önemli bir yere ve itibara sahip olduğunu da hatırlatmaktadır. Pierce (2021) bu itibar dolayısıyla Gülfem'in, saray haremde bir üst düzey idarî görevli olduğu kanısına ulaşmıştır. Eldeki veriler ve Hürrem Sultan'ın Kanunî'ye yazdığı mektuplarda Gülfem Hatun'dan "Gülfem cariyeniz" şeklinde bahsetmesi Gülfem Hatun'un Kanuni Sultan Süleyman'ın cariyelerinden olduğu konusunda bir şüphe bırakmamaktadır.

Pierce aynı eserinde Osmanlı sarayında giderler için tutulan harc-ı hâssa defterlerinden bahsederken 1552 yılına ait bir defterden örnek vermektedir. Pierce, bu defterde dikkatini çektiğini belirttiği bir müteferrika³ sınıfından bahsetmektedir. Bu zümrenin içerisinde Gülfem Hatun'un, vefat eden Şehzade Mehmed'in lalası ile kızının annesinin, Şehzade Cihangir'in lalası ve saray imamının isimlerinin yer aldığını

³ Müteferrika için bk. Erhan Afyoncu, "Müteferrika", TDVİA, C. 32, s. 182-185.

belirtmektedir. Gülfem'in adının defterdeki seçkinler zümresi içinde yer alması, üstelik Osmanlı haremünde bir cariyenin günlük 6 akçe aldığı bir dönemde Gülfem Hatun'un günlük 150 akçe alması Pierce'a göre (2021) Gülfem Hatun'un saraydaki konumunun önemini göstermektedir.

Gülfem Hatun, birçok saray hatunu gibi kurduğu vakıf ve yaptırdığı hayır eserleri ile de karşımıza çıkmaktadır. İsminin tarih sayfalarına girmesini ve günümüze kadar ulaşmasını da yaptırdığı hayır eserlerine borçludur. Gülfem Hatun'un yaptırdığı vakıf eserlerinden günümüzde geriye Üsküdar'da adını taşıyan bir mahalle ve bulunduğu mahalleye adını vermiş olan cami kalmıştır. Gülfem Hatun ile Şehzade Süleyman'ın yollarının, şehzadenin Manisa sancağında bulunduğu sırada kesiştiği anlaşıyor. Gülfem Hatun'un İstanbul'a gelip Topkapı Sarayı'na yerleştikten sonra sadece İstanbul'da değil Manisa'da eserler yaptırması da bu bağlantıdan kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim Gülfem Hatun'un Manisa'da yaptırdığı çeşme, mektep gibi hayır eserleri mevcuttur. Hatta Üsküdar'da yaptırdığı camisi için Manisa'da otuz dükkân ve 20 bin akçe de para vakfetmiştir. Ayrıca İstanbul'a geldikten sonra Manisa'nın Horoz Köyü'nde medfun Karaca Ahmed Sultan için İstanbul'da bir türbe inşa ettirmiştir (Haskan, 2001, c. I; Güler, 2008).

Gülfem Hatun'un en önemli eserleri ise Üsküdar'da karşımıza çıkmaktadır. Gülfem Hatun Külliyesi diyebileceğimiz eserler arasında; cami, mektep, medrese, imaret, zaviye ve han yer almaktadır (Güler, 2008). Gülfem Hatun'un vakfının Cemaziyelahir 949/Eylül 1542 tarihinde dönemin şeyhülislamı Ebussuûd Efendi tarafından tescil edildiği görülmektedir. Gülfem Hatun'un külliyesinin inşasına 946/1539 yılında başlandığı ve vakfın tescil edildiği tarihte külliyenin tamamlandığı anlaşılmaktadır (Özcan, 2006). Her ne kadar 949/1542 yılına ait vakıf defterine arşiv kayıtlarından ulaşamamışsa da 953/1546 yılına ait İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nden Gülfem Hatun Vakfı ile ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşılabilir. Buradaki kayıtlardan Gülfem Hatun Vakfı'nın oldukça zengin bir vakıf olduğu görülmektedir. Vakfın 360 bin akçe nakit parası ve ayrıca ev, dükkân, fırın ve oda gibi değeri hayli yekûn tutan gayrimenkulü bulunmaktadır (Güler, 2008). 972/1564 yılına ait bir başka kayda göre de vakfın 550 bin akçe nakit parası vardır. Bu rakamlar vakfın giderlerini rahatlıkla karşılayabildiğini göstermektedir (Özcan, 2006).

Gülfem Hatun Külliyesi'nin vakıf eserlerinden bizim üzerinde duracağımız Gülfem Hatun Mektebi olacaktır. Gülfem Hatun'un külliyesinin içinde iki okul binasının bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan bir tanesi Mimar Sinan'ın eserleri arasında adı geçen medrese, bir diğeri de mektep, diğer adıyla "muallimhane"dir. Ancak medreseden daha sonraki dönemlerde söz edilmeyişi bu yapının sonraki dönemlere ulaşmadığını göstermektedir (Güler, 2008). Üsküdar'da sayısız esere imza atan Mimar Sinan'ın Gülfem Hatun Külliyesi içerisindeki diğer eserlerin ve dolayısıyla mektebin de mimarı olduğu kabul edilmektedir (Konyalı, 2021, c. I). İbrahim Hakkı Konyalı 1941 yılında gördüğünü belirttiği mektebin, Üsküdar'da Hakimiyet-i Milliye Caddesi'nde Davud Paşa Camisi karşısında olduğunu yazmaktadır. Mektebin bakımsızlıktan yıkıldığını ve arsa haline geldiğini belirtmektedir. Aynı arsada büyük bir çınar ve altında da Gülfem Hatun'un mezarı bulunmaktadır. O tarihlerde mektebin üstünde bir kitabe, dolayısıyla yapılış tarihi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır (Konyalı, 2021, c. II).

976/1568-69 yılına ait şeriiye siciline göre mektebin önünde avlusu, avlunun bir köşesinde tuvaleti, alt köşesinde ise çeşmesi bulunmaktadır. Bu çeşme hem mahalle halkının hem mektep çocuklarının su ihtiyacını karşılamış, hatta çeşmenin bakımı için bir görevli tayin edilmiştir (Güler, 2008). Gülfem Hatun Mektebi, medresesi, camisi ve ölümünden sonra yine Mimar Sinan tarafından yapıldığı düşünülen türbesi 1266/1850 yılında meydana gelen yangında tamamen yanmıştır. 1285/1868-69 yılında cami ve mektep halk tarafından tamir edilmiş, fakat medrese ve türbeye dokunulmamıştır. Bu sırada Gülfem Hatun'un mezar taşı da kaybolmuştur. Sonradan yeniden yazılan mezar taşı, Gülfem Hatun'un diktiğine inanılan çınar ağacının yanına yapılan mezarına konulmuş, ancak Gülfem Hatun'un ölümü ve babasının adı gibi bilgiler yanlış yazılmıştır. 1940 yılında ise mezar taşı şimdiki yerine, caminin kible tarafına nakledilmiştir (Sezgin, 2004). Aşağıda anlatılacağı üzere mektep, 1873 yılında inas kız rüşdiyesi haline getirilene kadar sıbyan mektebi olarak kullanılmaya devam etmiştir.

Gülfem Hatun'un hayatının en çok merak uyandıran yanı ise ölümü olmuştur. Bu saray hatununun Kanun'ın emriyle öldürüldüğü konusunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Ancak öldürülme nedeni ile ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Gülfem Hatun'un ölümü ile

ilgili kaynaklarda karşımıza çıkan ve birbirinin tekrarı olarak anlatılan hadise, ilk kez Ahmet Refik Altınay'ın eserinde kaynak göstermeksizin yer verdiği bir rivayetten ibarettir. Aynı rivayeti Haskan, bir halk rivayeti olarak anlatmıştır. Buna göre; Gülfem Hatun, Hürrem Sultan'ın ölümünden sonra Kanunî'nin en gözde cariyesi olmuştu. Bu sırada Üsküdar'da cami yaptırmakta olan Gülfem Hatun, camiyi bitirebilmek için paraya ihtiyaç duymuştur. Bu parayı tedarik edebilmek için Kanunî ile olan gece nöbetini para karşılığında saraydaki başka bir hasekiye devretmiştir. O gece Kanunî, Gülfem'i beklerken karşısında başka birini görünce nedenini sormuş ve haseki de Gülfem'in sırasını para karşılığında kendisine verdiğini biraz da abartarak sultana anlatmıştır. Buna çok hiddetlenen sultan; "Benim yatağımı satıp değiştiren kimseden vefâ olmaz" diyerek Gülfem'in öldürülmesini emretmiştir. Daha sonra işin aslını öğrenen sultan, çok üzölmüş, çok gözyaşı dökmüş, bu hatasını telafi etmek için Gülfem Hatun'un camisini Mimar Sinan'a tamamlattırılmış ve camiye Macaristan'da birçok evkaf vakfetmiştir. Ayrıca Gülfem için bir türbe ve mektep yapılmasını da emretmiştir (Altınay, 1984; Haskan, 2001, c. I).

Gülfem Hatun'un öldürölme gerekçesi olarak anlatılan bu hikâyenin bir rivayetten öteye geçmediğı ve gerçeklik taşımadığı görölmektedir. Zira Gülfem Hatun ölümünden 20 yıl önce (Ölüm tarihi 1562, vakfının tescil tarihi ise 1542'dir.) vakfiyesini onaylatmış ve camisini de tamamlamıştır. Üstelik oldukça zengin ve itibarlı olduğuna yukarıda temas ettiğimiz Gülfem Hatun'un böyle bir paraya ihtiyaç duymayacağı da aşıkardır. Dolayısıyla Gülfem Hatun'un ölüm fermanının imzalanmasının başka bir nedeni olmalıdır. Ayvansarâyî (2001), eserinde bu konu ile ilgili farklı ve kısa bir bilgi vermekte, Gülfem Hatun'un; "Galiba Şehzade Bayezid'a niyyetnâmesi vardı" diyerek bu nedenle öldürölldüğünü yazmaktadır. Bilindiğı gibi Kanunî'nin sağlığında iki oğlu Şehzade Selim ve Şehzade Bayezid arasında bir taht mücadelesi yaşanmış ve iki kardeş Konya'da karşı karşıya gelmiştir. Savaşı kaybeden Bayezid İran'a iltica etmiş ve Kanunî'nin emriyle yakalanarak öldürölümüştür. Taht yolunda Hürrem Sultan'ın en çok desteklediğı şehzadesi olarak bilinen ancak onun ölümünden sonra bu güçlü destekten mahrum kalan Bayezid'in, Hürrem Sultan'la Gülfem Hatun arasındaki yakın ilişki göz önünde bulundurulduğunda Gülfem Hatun'dan da destek görmesi olasıdır.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Arşivi Evrakı'nda bulunan ve Gülfem Hatun tarafından Şehzade Bayezid'e yazılmış olduğu anlaşılan, çalışmanın ekinde transkripsiyonu ile birlikte verilmiş mektup, bu konuda bize bir fikir vermektedir. Söz konusu mektubun bir kısmı Çağatay Uluçay'ın (2012) *Haremden Mektuplar* adlı eserinde Yavuz Sultan Selim'e haremın nüfuzlu bir hatunu tarafından yazılmış cülus tebriği olarak verilmiştir. Uluçay (2011) daha sonra kaleme aldığı *Padişahların Kadınları ve Kızları* adlı çalışmasında ise bu mektubun Şehzade Bayezid'e yazılmış olmasının daha kuvvetli bir ihtimal olduğunu belirtmektedir. Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan mektubun Bayezid'in eline ulaşmış olup olmadığı bilinmiyor fakat mektubun Kanunî tarafından okunmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Mektup 966/1559 tarihlidir. Yani Şehzade Bayezid'in kardeşi Şehzade Selim ile mücadeleye giriştiği ve ardından İran'a iltica ettiği tarihlerde yazılmıştır.

Gülfem Hatun mektubuna Bayezid'e hitaben; alemin güneşi, saadeti, devletimin direği sultanım, padişahım diyerek başlamış ve ardından dualarla devam etmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere mektup, Şehzade Bayezid ve Şehzade Selim mücadelesinin kızıştığı esnada yazılmıştır. Gülfem Hatun'un yazdıkları da bunu gösterir niteliktedir. Zira mektubunda, Bayezid'in babasının adaletine sığınmak istediğine dair müjdeli bir haber aldığını, bu haber ile çok mutlu olduğunu anlatmaktadır. Ardından ise kötü, sıkıntılı bir haber aldığını söylemekte ve "Sultanım ilim ve akıl sahibi bir sultandır, ona layık olmayan bir hâl olduğunu duyduk, bu haber hepimizi gama, üzüntüye boğdu" yazmaktadır. Gülfem Hatun'un duymuş olduğu ve kendisini gama düşüren bu haber Bayezid'in asker toplayıp bir kalkışma hazırlığına girişmesi olmalıdır. Gülfem Hatun mektubunun devamında, duyduğu üzüntüyü katilin zehrinden daha şiddetli bir acı olarak tarif etmekte, gönlünün bu haberle harap olduğunu anlatmaktadır. Bayezid'in sıhhat haberlerini öğrenince ise şükürler ettiğini söylemektedir.

Mektubun devamında Bayezid'e nasihat ettiği görülmektedir. Babasının bu olay dolayısıyla üzüntüden hasta olduğunu, babasını incitmemesini, onun bedduasını almamasını istemektedir: "Bundan sonra babanızdan izinsiz bir iş yapmayınız, hele ki babanız hayatta iken üzerine askerle gelmek size yakışmayan bir harekettir, adınız bununla anılmaya" demektedir. "Babanız kararını vermiştir, onun kararına uyup sancağınızda saltanat sürün zaten şimdi dahi padişahsınız ve gelecekte tahta, taca layık, gönüllerde makbul bir sultansınız" ifadelerini kullanmaktadır. Allah nasip etmişse

buna kimsenin engel olamayacağını hatırlatan Gülfem Hatun, bunun için bunca kan dökmeye gerek olmadığını belirtir. Bu sözleriyle Gülfem Hatun, Bayezid'in babası tarafından gönderildiği Amasya Sancağı'nda kalarak babasının kararına saygı göstermesini istemektedir. Hiç kimseye düşmanlık etmemesini de nasihat eden Gülfem Hatun; "Kişinin bin dostu olsa az gelir, fakat bir düşman olsa çok gelir" diyerek de düşman edinmemesini tavsiye etmektedir.

Mektubunda bu yazdıkları için Bayezid'den af dileyen Gülfem Hatun; "Sen kim oluyorsun bana nasihat verecek deme, bu yazdıklarım Allah biliyor ki tamamen yüreğimin sadıklığından ve iyi niyetimdenidir" ifadelerini kullanmaktadır. "Vallahi mümkün olsa gelip sizi görmek isterdim, sırtları kavuşturan Allah'tır, Allah inşallah kavuşmayı nasip eder" diye dualar ederek mektubuna son vermektedir (BOA, *TS.MA.e*, 757/32).

Görüldüğü üzere mektup bir anne şefkati ve üzüntüsüyle yazılmış izlenimi vermekte ve Gülfem Hatun'un Bayezid'e olan sevgi ve muhabbetini göstermektedir. Mektup, Gülfem Hatun'un öldürülmesi için tek başına yeterli bir kanıt olarak görülme de Şehzade Bayezid'in İran'a iltica ettiği süreçte; "Gülfem Hatun'un başka mektupları var mıdır?" sorusunu da akıllara getirmektedir. Elimizde bu konuda bir veri olmadığı için bunu şimdilik bilemiyoruz. Ancak Gülfem Hatun'un Şehzade Bayezid'e nasihat içerikli de olsa böyle bir mektup göndermiş olması, aralarında şehzadenin sarayda doğup büyüdüğü zamanlardan kalma bir ünsiyet olduğunun açık göstergesidir. En önemlisi de Şehzade Bayezid ve Gülfem Hatun'un öldürüldüğü tarihlerin aynı olması bu ihtimali güçlendirmektedir. Dolayısıyla Gülfem Hatun'un Kanunî'nin şehzadeleri arasındaki taht mücadelesine kurban gitmiş olması son derece akla yakın görünmektedir.

Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi

Okulun Açılması ve Eğitim Kadrosu

Gülfem Hatun 1542 yılında tamamlanan külliyesi bünyesinde iki adet mektep binası inşa ettirmiştir. Ancak bunlardan medrese olarak kullanılan bina bir yangın sırasında tamamen yok olmuş ve tekrar inşa edilmemiştir. Muallimhane adıyla anılan okul ise halkın desteğiyle yeniden yapılmış ve sıbyan mektebi olarak eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. Yukarıda anlatıldığı üzere 1869 yılında, Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi'nin

hazırlanması çalışmaları sırasında kız mekteplerinin sayısının artırılması gündeme gelmiş ve İstanbul'daki yedi adet sıbyan mektebi, inas rüşdiyesine dönüştürülmüştür (BOA, *İ.ŞD*, 14/637-5). Ancak Üsküdar'da açılan inas rüşdiye mektebinin ihtiyaca cevap verememesi, yeni bir inas rüşdiyesinin açılmasını gündeme getirmiştir.

Maârif Nezâreti tarafından sadarete gönderilen 12 Şevval 1290/3 Aralık 1873 tarihli bir vesikada Üsküdar'ın nüfusunun fazlalığı nedeniyle var olan inas rüşdiyesinin yeterli gelmediğinden bahsedilmektedir. Üstelik bu okulun bazı mahallelere uzaklığı nedeniyle öğrenciler gelip gitmekte zorluk yaşamaktadır. Bu nedenle çarşı bölgesinde bulunan Gülfem Hatun Mektebi'nin inas rüşdiyesi haline getirilmesine karar verilmiştir (BOA, *MF MKT*, 157/8; BOA, *İ.ŞD*, 28/1316-1). Sadaretin Şûrâ-yı Devlet'e gönderdiği karar Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nde görüşülmüş ve uygun bulunmuştur. Buna uygun şekilde mektebin eğitim kadrosu da oluşturulmuş ve personel maaşlarının maarif bütçesinden ödenmesine karar verilmiştir. Dârümuallimât'tan yeni mezun olmuş olan Üsküdarlı Münibe Hanım'ın 300 kuruş maaşla birinci muallime olarak atanması, Ayasofyalı Hatice Hanım'ın yine 300 kuruş maaş ile Türkçe, rika ve nakış dersleri muallimeliğine getirilmesi kararlaştırılmıştır. Mektebin bevvâblığına ise 150 kuruş maaş ile Yusuf Ağa getirilmiştir (BOA, *MF MKT*, 157/8; BOA, *ŞD*, 207/3-1-2-3; BOA, *İ.ŞD*, 28/1316-4; BOA, *A) MKT. MHM*, 472/35; BOA, *A) MKT. MHM*, 472/36). Böylece Gülfem Hatun Sıbyan Mektebi inas rüşdiyesi haline dönüştürülmüştür.

İnas rüşdiyesine dönüştürülen Gülfem Hatun Sıbyan Mektebi'nin öğretmen maaşları daha önce açılmış olan inas rüşdiye mektepleri öğretmen maaşları ile karşılaştırıldığında belirgin farklılık görülmemektedir. Osmanlı Devleti'nde ilk açılan inas rüşdiyesi olarak bilinen Cevri Usta İnas Rüşdiyesi birinci mualliminin 300 kuruş, ikinci muallimin 200 kuruş maaş aldığı görülmektedir. Maaşlarda önemli bir farklılık sadece bevvâb maaşlarında karşımıza çıkmaktadır. Cevri Usta İnas Rüşdiyesi bevvâb maaşlarının 83-100 kuruş arasında değiştiği görülmektedir (BOA, *İ.DH*, 443/29304; BOA, *İ.DH*, 433/28665; BOA, *ŞD*, 205/9-2). İstanbul'da Cevri Usta İnas Rüşdiyesi'nden sonra açılan diğer inas rüşdiyelerinde öğretmen ve bevvâb maaşlarına bakıldığında ise birinci muallimenin maaşının 500 kuruş olduğu, bevvâb maaşının da 100 kuruş olduğu anlaşılmaktadır (BOA, *İ.ŞD*, 14/637-4-5).

Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi'nin açılma kararının hemen ardından eğitim-öğretime başlamadığı anlaşılmaktadır. Okulun eğitime ne zaman başladığı tam olarak tespit edilemese de mektebin 1291/1874 yılının başlarında eğitime başladığı tahmin edilmektedir (Çakmak, 2024; Dobрева, 2021, s. 276). 22 Şevval 1291/2 Aralık 1874 tarihli vesikadan Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi'nin eğitime devam ettiğini görmek mümkündür. Vesika, inas rüşdiye mekteplerinde görev yapan muallimlerin zükur (erkek) mekteplerine kaydırılmaları ve yerlerine Dârülmuallimât'tan mezun olmuş bayan muallimlerin atanması ile ilgilidir (BOA, *MF MKT*, 21/166). Bu düzenlemenin nedeni Dârülmuallimât'ın 1873 yılında 17 muallime ile ilk mezunlarını vermiş olmasıdır. Bu tarihte Dârülmuallimât'ın yeni mezunları inas rüşdiyelerinde muallime olarak göreve başlamıştır (Çakmak, 2024; Öztürk, 1993).

Vesikalardan anlaşıldığına göre yeni atanan bu muallimelere birinci muallimeyse 475, ikinci muallimeyse 300 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Ancak Sultanahmed, Altay ve Gülfem Hatun İnas Rüşdiyeleri muallimleri bu usulün uygulamaya konulmasından önce tayin edildikleri için onlara farklı maaş ödenmektedir. Aynı durum bu mekteplerin bevvâbları için de geçerlidir. Bu durumun düzeltilmesi ve ücretlerin eşitlenmesi kararı alınmış ve bu amaçla Maârif Nezâreti ile Maliye Nezâreti arasında yazışmalar yürütülmüştür (BOA, *MF MKT*, 21/166; BOA, *İ.DH*, 695/48622-1-3-4; BOA, *MF MKT*, 30/11). Vesikalardan Sultanahmed, Altay ve Gülfem Hatun İnas Rüşdiyeleri'nin öğretmenlerinin 22 Şevval 1291/2 Aralık 1874 tarihinden önce göreve başladığı anlaşılmaktadır. Demek ki Gülfem Hatun Mektebi 1874 yılında aktif şekilde inas rüşdiyesi olarak eğitim vermektedir. O halde mektebin 1874 yılı başlarında eğitim-öğretime başladığı kabul edilebilir. Vesikada dikkat çeken bir başka husus güncellenen öğretmen maaşlarıdır. Görüldüğü üzere birinci muallimenin maaşı 300 kuruştan 475 kuruşa çıkarılmıştır. Bu düzenlemenin diğer okullara da uygulanması ile Babîâli, öğretmen maaşlarını belli bir standarda bağlamayı amaçlamıştır.

Mektebin açılışı sırasında sadaretin Maliye ve Maârif Nezâreti'ne gönderdiği yazılardan Gülfem Hatun Mektebi'nin sıbyan mektebi olarak kullanıldığı esnada bir tamirat geçirdiği anlaşılmaktadır. Bu tamiratın masrafının bir kısmı vakıf bütçesinden karşılanmış, bir kısmı ise okulun muallimi olan Mehmed Akif Efendi'nin şahsî bütçesinden ödenmiştir.

Hatta bu tadilat sırasında mektebin altına bir de dükkân yaptırılmış ve dükkânın kirasını da Mehmed Akif Efendi almaya başlamıştır. Gülfem Hatun Mektebi'nin inas rüşdiyesine dönüştürülmesi kararı sonrasında, Mehmed Akif Efendi'nin okulun tadilatı sırasında kendi cebinden yaptığı masraf gündeme gelmiş ve bu durum Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti ile Maârif Nezâreti arasında yazışmalara konu olmuştur. Bâbîâli, Mehmed Akif Efendi'nin cebinden harcadığı paranın ödenebilmesi için Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti tarafından Mehmed Akif Efendi'nin yaptığı harcamanın ne kadar olduğunun tespit edilmesini istemiş ve bu süre zarfında da mektebin altındaki dükkânın aylık 400 kuruş kirasının Mehmed Akif Efendi'ye verilmesine karar vermiştir (BOA, *MF.MKT*, 157/8; BOA, *ŞD*, 207/3-1-2-3; BOA, *A)MKT.MHM*, 472/35; BOA, *A)MKT.MHM*, 472/36).

Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi'nin Öğrenci Mevcudu ve Ders Programı

Mahmud Cevad'ın eserinde yer alan, 1291/1874 yılı Dârülmuallimât ile inas rüşdiyelerine ait Maârif Nezâreti'nin yayımladığı istatistik cetvelinde Üsküdar'da Gülfem Hatun Mektebi'nin öğrenci sayısı 24 olarak gösterilmektedir (Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nâfi, 2002). Devlet salnâmeleri incelendiğinde ise mektebin adına ilk kez 1292/1875 yılına ait salnâmede rastlanmakta ve öğrenci sayısı 30 olarak gösterilmektedir. Aynı salnâmede Gülfem Hatun Rüşdiyesi'nden daha eski olan Üsküdar İnas Rüşdiyesi'nin öğrenci sayısı ise 28 olarak verilmiştir (Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1292/1875). Bu durum Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi'ne kısa sürede büyük bir talep olduğunu göstermektedir.

Nitekim okula olan talebi bir başka vesikadan da görmek mümkündür. 15 Rebiulevvel 1293/10 Nisan 1876 tarihli, Maârif Nezâreti'nin Bâbîâli'ye gönderdiği tezkirede okulun öğrenci sayısının artması nedeniyle nakış muallimeliği görevini de yürüten ikinci muallimenin bu iş için yeterli gelmediği ifade edilmektedir. Bu nedenle ilave bir nakış muallimesi ihtiyacı oluşmuş ve Dârülmuallimât mezunelerinden Üsküdarlı Hafize Fatma Hanım'ın tayin edilmesi uygun görülmüştür (BOA, *MF.MKT*, 34/180). 1294/1877 yılına ait salnâmede ise okulun öğrenci sayısı yine 30 olarak gösterilmekte ve okulun altı tane de mezun verdiği bilgisine yer verilmektedir. 1295/1878 tarihli salnâmede okulun öğrenci sayısı yine 30 ve mezun olan öğrenci sayısı ise ikidir. 1298/1880 senelerine

ait salnâmelerde ise öğrenci sayısının 35'e çıktığı görülmektedir. 1299/1881 senesinde okulun mevcudu 33'e düşmüş, 1300/1882 yılına ait salnameye göre ise okulun mevcudu yine 35'e çıkmıştır. Okulun o sene mezun vermediği de anlaşıyor (Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1294/1877; 1295/1878; 1296/1878; 1298/1880/; 1299/1881; 1300/1882). Okulun öğrenci sayıları bir çizelge halinde gösterilecek olursa karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Tablo 2. *Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi'nin Yıllara Göre Öğrenci Mevcudu (Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, H. 1292, 1294, 1295, 1298, 1299, 1300, 1301, 1302, 1303, 1304, 1305; Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nâfi, 2002).*

Yıllar	Öğrenci sayıları	Mezun olan öğrenciler
1874	24	-
1875	30	-
1877	30	6
1878	30	2
1880	35	-
1881	33	-
1882	35	-
1883	54	5
1884	45	10
1885	48	3
1886	39	4
1887	35	7

Gülfem Hatun İnas Rüdiyesi'nde nasıl bir eğitim yapıldığını anlayabilmek için de inas rüşdiyelerinin 1290/1873 tarihli ders programlarına bakmak yeterli olacaktır. Ders programlarına bakıldığında birinci sınıf dersleri Arapça, Farsça, hesap, coğrafya, sülüs, rik'a, kıraat-ı Türkiye, imlâ, nakış; ikinci sınıf dersleri Arapça, Farsça, hesap, coğrafya, kıraat-ı Türkiye, sülüs, rik'a, nakış; üçüncü sınıf dersleri Arapça, Farsça, hesap, coğrafya, kıraat-ı Türkiye, sülüs, rik'a, nakış; dördüncü sınıf dersleri ise Arapça, Farsça, ta'dat ve terkim (aritmetik), ahlâk, ilm-i hal, sülüs, nakış idi (Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nâfi, 2002).

1293/1876'dan itibaren ise ders programlarında bazı değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Yukarıda verilen derslere ilave olarak her senenin müfredatına Ulûm-ı Diniyye dersinin konulması din derslerine ağırlık verildiğini göstermektedir. Ayrıca Tarih, Malûmât-ı Nâfia (faydalı bilgiler) Lisan-ı Osmânî, Hıyatıyât (dikiş), Medhal-i Kavâid (dil bilgisi kuralları) gibi dersler de müfredata yeni konulan dersler arasındadır (Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1294/1877). İnas rüşdiyelerinde okutulan derslerle ilgili ayrıntılı bilgi maârif salnâmelerinde yer almaktadır. Örneğin; üç yıl boyunca haftada iki saat olarak okutulan Coğrafya dersinde ilk sene yerel coğrafya, genel coğrafya, harita ve plan gibi coğrafyaya ilişkin genel bilgiler ile Osmanlı Devleti'nin sınırları anlatılmaktadır. İkinci sene evren, güneş, gezegenler, dünyanın hareketleri ve Dünya üzerinde Osmanlı'nın yeri anlatılmaktadır. Üçüncü sene ise beş kıtanın doğal ve idari coğrafyası işlenmektedir (Eren-Aydınlık, 2018).

Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi'nin genellikle üç öğretmenle eğitim verdiği görülmektedir. Bu öğretmenler zaman zaman değişmiştir. Muallimelerin değişimleri ile ilgili de arşiv vesikaları bize ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Örneğin 1293/1876 yılında Gülfem Hatun mektebine nakış muallimesi olarak atanan Hafız Fatma Hanım, Umurbey'de açılan inas mektebine tayin edilmiş ve onun yerine Hamide Hanım atanmıştır. Aynı şekilde Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi'nde ikinci muallime olarak görev yapmakta olan Hatice Hanım, yine Üsküdar'da bulunan Atik Kız Rüşdiyesi'ne birinci muallime olarak tayin edilmiştir (BOA, *MEFKT*, 59/77; BOA, *MEFKT*, 59/109; BOA, *MF. MKT*, 64/61). Salnâmelerde de görüldüğü üzere Dârülmuaallimât'ın ilk mezunlarını vermeye başlamasıyla birlikte okulun hocalarının Dârülmuaallimât mezunlarından, yani kız öğretmen okulundan mezun hocalardan seçilmesine özen gösterilmiştir (Kurnaz, 1996).

Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi ile ilgili vesikalara yansıyan bir başka husus ödenemeyen ve biriken öğretmen maaşları olmuştur. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın etkisiyle devletin iyice bozulan malî düzeni öğretmen maaşlarının zamanında ödenememesine neden olmuştur. 1298/1881 ve 1299/1882 yıllarına ait iki vesikada Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi muallimleri Hamide, Hatice ve Lütfiye Hanımların 1295/1878 senesinden birikmiş olan maaş alacaklarından bahsedilmekte ve bu alacaklarının Kastamonu Vilayeti emvalinden ödenmesi istenmektedir (BOA, *MEFKT*, 69/80; BOA, *MEFKT*, 75/141). Savaşın devletin bütçesi

üzerindeki etkisini Osmanlı Devleti'nin o yıllardaki bütçelerine bakarak anlamak mümkündür. Devletin 1292/1876-77 mali yılı bütçesinde maarif giderleri için ayrılan pay 14.103.000 kuruştur. Savaşın başladığı 1293/1877-78 mali yılı bütçesinde maarif giderleri için 13.827.000 kuruşluk pay ayrılmıştır. 1295/1879-80 mali yılı bütçesinde ise maarife ayrılan pay 9.500.000 kuruş olarak karşımıza çıkmaktadır (Güran, 2003). Bu durum savaşın ekonomiye olumsuz etkisinin toplumsal yansımalarını göstermesi açısından önemlidir.

Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi'nin İbtidâiye Dönüştürülmesi

Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi'nin eğitim-öğretim faaliyetlerine 1309/1891 yılına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu yıldan itibaren ise okulun rüşdiyeden ibtidâiye çevrildiği görülmektedir. 23 Rebiülahir 1309/26 Kasım 1891 tarihli bir vesikada, Üsküdar'daki Gülfem Hatun Mektebi'nin konumu itibarıyla rüşdiyeden ibtidâiye çevrilmesi lüzumunun ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Ancak bunun neden kaynaklandığına dair bir açıklamaya yer verilmemektedir. Vesikaya göre Dârümuallimîn mezunlarından Sultan Ahmed Han Medresesi'nden Ali Efendi, ibtidâi mektebine dönüştürülen Gülfem Hatun Mektebi'ne hocalık için talip olmuştur. Ali Efendi'nin bu talebi üzerine çalıştığı Sultan Ahmed Han Medresesi'ne bir takrir gönderilerek hocanın talebinin uygunluğuna dair bir şehadetnâme istenmiştir. Sultan Ahmed Han Medresesi istenilen şehadetnâmeyi göndermiş, bunun üzerine Ali Efendi, Gülfem Hatun İbtidâiyye Mektebi'ne hoca olarak tayin edilmiştir (BOA, *MF.İBT*, 28/37-1-2). Mektebin ibtidâi mektebine dönüştürüldüğüne bir başka kanıt ise Maârif-i Umûmiye Nezâreti'nin 1894-1896/1310-1311 senelerine ait istatistiklerinde İstanbul'da bulunan inas rüşdiyeleri içerisinde Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi'nin yer almasıdır (Tümer-Erdem, 2013).

Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi'nin ibtidâi mektebine dönüştürülmesi aslında bir ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile ilköğretim okulları yeniden ele alınmış, sıbyan mekteplerine dokunulmadığı için ibtidâi mekteplerin açılması yoluna gidilmiştir. Usûl-i cedîde üzere eğitim yapacak olan ilk ibtidâi mektebi 1873 yılında İstanbul'da açılmıştır. Zamanla bu okulların sayısı artırılmış, kızlar için de ibtidâi mektepleri açılmıştır. II. Abdülhamid döneminde ilköğretime büyük

önem verilmesi ibtidâi mekteplerinin sayısının çoğaltılması girişimlerini de beraberinde getirmiştir (Tümer-Erdem, 2013). Özellikle Üsküdar gibi nüfusun kalabalık olduğu yerlerde ibtidâi mekteplerine duyulan ihtiyaç daha fazla hissedilmiş, bu durum Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi'nin ibtidâi mektebine dönüştürülmesine neden olmuştur. 1913 yılında çıkarılan kanunla da rüşdiyeler ibtidâilerle birleştirilerek birer ilköğretim okulu haline getirilmiştir (Tümer-Erdem, 2013).

Gülfem Hatun İbtidâiyye Mektebi ile ilgili 1313/1896 yılında arşiv vesikalarına yansıyan bir başka bilgi, mektebin altında bulunan kahvehanenin işletmecisi Halil Efendi tarafından taamhaneye çevrilmek istenmesi ile ilgilidir. Konu ile alakalı olarak Maârif Nezâreti, Zaptiye Nezâreti'ne bir yazı göndermiş ve kahvehanenin Halil Efendi tarafından taamhaneye çevrilmesine engel olunmasını istemiştir. Zaptiye Nezâreti Maârif Nezâreti'ne gönderdiği cevabî yazıda Üsküdar Mutasarrıflığı tarafından Halil Efendi'nin girişiminin durdurulduğu bilgisini vermektedir (BOA, *MF.MKT*, 305/3-1-2-3). Daha önce de vesikalara yansıyan ve sonradan mektebin altına ilave edilmiş olan kahvehane kira usulü ile işletilmekte ve mektebe gelir sağlamaktadır.

Mekteple ilgili arşiv vesikalarına yansıyan bir başka konu ise mektebin vakfiyesi ile ilgilidir. Mekâtib-i İbtidâiyye İdaresi 1 Zilhicce 1323/27 Ocak 1906 yılında Maârif Nezâreti'ne gönderdiği yazıda, Üsküdar çarşı meydanında Karacaahmet Caddesi'nde Sultan Süleyman'ın harem-i hümayunlarından Gülfem Hatun'un yaptırdığı mektebin vakfiyesinin kaybolduğunu bildirmekte ve vakfiyenin Evkaf-ı Hümayun Nezâreti'nden talep edilmesini istemektedir (BOA, *MF.MKT*, 908/36). Mektebin vakfiyesi, mektebin geçirdiği tadilatlarla veya ibtidâi mektebine dönüştürüldüğü sırada kaybedilmiş olmalıdır.

Zaman zaman tadilata uğrayan mektep, Gülfem Hatun İbtidâiyye Mektebi olarak kullanıldığı 1325/1907 yılında tekrar tadilat geçirmiştir. Bunun için 300 kuruş harcanmıştır. Mektebin tadilatı ile ilgili yapılan yazışmalardan mektebin muallim değişikliği ile ilgili de bilgi edinilmektedir. Mektebin muallimi bulunan Hafız Hüseyin Tefik Efendi, mektebin tadilatı sırasında vefat etmiş ve yerine oğlu Hafız Mehmed Eşref Efendi muallim tayin edilmiştir (BOA, *ME.İBT*, 187/114-1-2).

Gülfem Hatun İbtidâiyye Mektebi'ne ait 9 Ramazan 1331/12 Ağustos 1913 tarihli bir imtihan cetvelinden ise okulun bu sırada karma eğitim yaptığı anlaşılmaktadır. Cetvelde okulda eğitim gören 97 erkek, 20 kız olmak üzere toplamda 117 öğrencinin imtihanının yapıldığı bilgisi yer almaktadır (BOA, *MEİBT*, 447/48). Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'ne göre ibtidâi mekteplerinde karma eğitim yapılması yasaktır. Ancak ulaşım zorlukları olan ya da kız ibtidâi mekteplerinin bulunmadığı yerlerde karma eğitim verilmemek koşuluyla kız öğrencilerin erkek ibtidâi mekteplerinde öğrenim görmesine müsaade edilmiştir (Tümer-Erdem, 2013). Gülfem Hatun İbtidâiyye Mektebi'nde bu nedenle karma eğitime müsaade edilmiş olmalıdır.

Bu tarihten hemen sonra başlayan savaş dönemi koşullarında okulun eğitim faaliyetleri ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Dolayısıyla Gülfem Hatun İbtidâiyye Mektebi'nin eğitim-öğretim faaliyetlerine ne zamana kadar devam ettiğini tespit etmek güçleşmektedir. Ancak 1341/1923 tarihli bir evkâf defterinden yola çıkılarak okulun 1923 yılında halen eğitime devam ettiği söylenebilir (BOA, *EV.d.*, 40131). Mektep binasının 1930 yılında hala ayakta olduğu bilinse de eğitim amaçlı kullanılıp kullanılmadığı ise tespit edilememektedir. Günümüze ulaşmayan mektebin ne zaman yıkıldığı konusunda da farklı görüşler vardır. Semavi Eyice (1996) mektebin 1930 yılında ana caddenin genişletilmesi sırasında yıkıldığını ifade ederken; Haskan (2001, c. II), mektebin 1930 yılında mevcut olduğunu, 1940 yılında yıkılarak arsasının satıldığını anlatmaktadır. Hatta Gülfem Hatun'un kabrinin de bu sırada caminin yanına nakledildiğini yazmaktadır. İbrahim Hakkı Konyalı'nın ise mektebi 1941 yılında incelediğini söylemesi, mektebin bu yıllarda en azından kalıntılarının varlığını ispat etmektedir. Konyalı (2021, c. II), tarih vermeden mektebin arsasına daha sonra Denizcilik Bankası yapıldığı bilgisini de vermektedir.

Sonuç

Çalışmanın konusu olan Gülfem Hatun; Kanunî döneminde Topkapı Sarayı'nda yaşamış Kanunî Sultan Süleyman'ın cariyelerinden biridir. Gülfem Hatun, yaptırdığı hayır eserleri ile adını günümüze taşımış bir saray hatunudur. Hayır eserlerinden günümüze kadar, adını taşıyan bir camisi ve mahallesi ulaşabilmiştir. Çalışmada öncelikle, Gülfem Hatun'un

merak uyandıran hayatı, özellikle Kanunî tarafından ölüm emrinin verilmesinin nedenleri tartışılmıştır. Eldeki veriler ışığında Gülfem Hatun'un Kanunî'nin şehzadeleri Bayezid ve Selim arasındaki siyasî mücadelede taraf olarak Bayezid'i desteklediği ve bu desteğin hayatına mâl olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada ayrıca Gülfem Hatun Mektebi'nin zaman içerisinde, sıbyan mektebinden inas rüşdiyesine ve oradan da ibtidâi mektebine dönüştürülmesi süreci arşiv vesikaları ve mevcut literatür üzerinden ortaya konmuştur. Gülfem Hatun'un Üsküdar'da inşa ettirdiği külliye içerisinde yer alan mektebi, Cumhuriyet dönemine kadar bir eğitim kurumu olarak varlığını devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti'nde eğitimde modernleşme sürecinde kızların eğitimi için sunduğu katkı ile inas rüşdiyeleri önemli bir mihenk taşı rolü üstlenmiştir. İstanbul'da açılan inas rüşdiyelerinin ilklerinden olan Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi, 1873'ten 1891 tarihine kadar kız çocuklarına eğitim vermiştir. Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi, Dârülmua'llimât mezunu hocaları ile kız çocuklarına ortaöğretimin kapılarını açmış, onlara iyi bir eğitim imkânı sunmuştur. Dolayısıyla bu mektep, kızların eğitimine ve eğitim tarihimize uzun yıllar katkı sağlamıştır. İhtiyaçlar neticesinde 1891'de ibtidâiye çevrilen okul, karma eğitimle yine kız çocuklarına eğitim vermeye devam etmiştir. Dolayısıyla çalışmamız, kız çocuklarına eğitim imkânı sunan Gülfem Hatun İnas Rüşdiyesi'nin varlığının ve faaliyetlerinin gün yüzüne çıkarılmasına katkıda bulunmuştur. Bu durum aynı zamanda Osmanlı'da kızların eğitim alanında elde ettiği kazanımların Cumhuriyet Dönemi'nde de kızların eğitimi konusunda yapılacak girişimlere zemin hazırlaması açısından büyük önem taşımaktadır.

Teşekkür: Yazar teşekkür beyan etmemiştir.

Etik Beyan: Bu araştırma etik beyan gerektirmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız çift kör hakemli.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Acknowledgments: The author declares no acknowledgment.

Ethical Approval: This study does not require ethics committee approval.

Declaration of Interests: The author declares no competing interests.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Financial Support: The author declares that this study received no financial support.

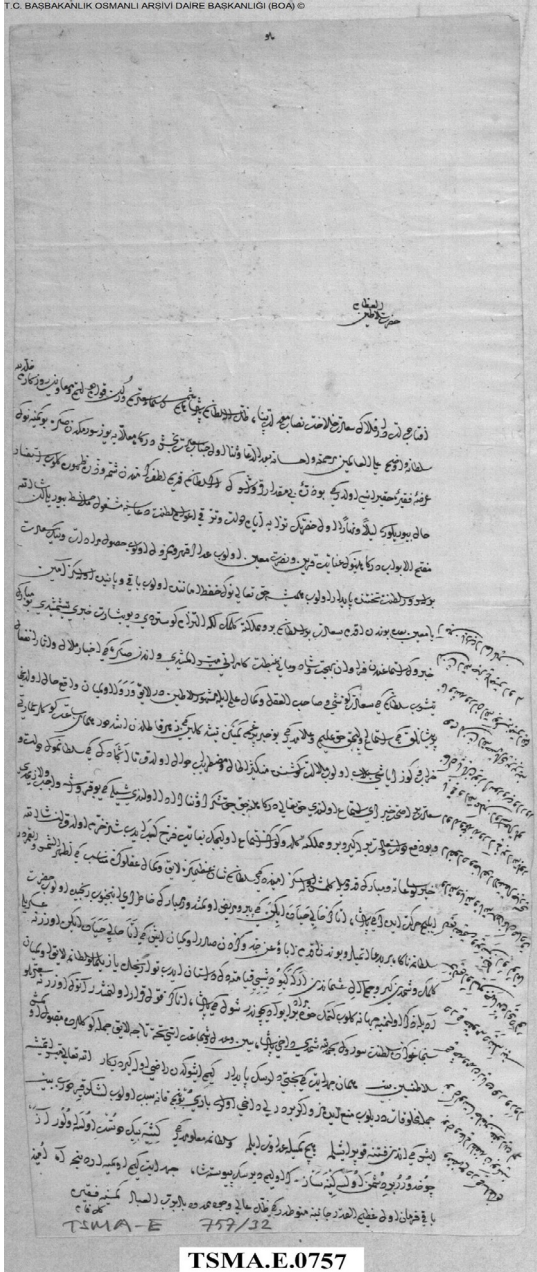
Kaynaklar / References

- Ahmed Lûtfî Efendi. (1993). *Ahmed Lûtfî Efendi tarihi*. (C. XV). (Haz. M. Aktepe). TTK Basımevi.
- Akyıldız, A. (2018). *Osmanlı bürokrasisi ve modernleşme*. İletişim Yayınları.
- Akyüz, Y. (2006). Türkiye’de öğretmen yetiştirmenin 160. yılında Darülmualimîn’in ilk yıllarına toplu ve yeni bir bakış, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, (20), 17-58. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000532
- Akyüz, Y. (2020). *Türk eğitim tarihi*. Pegem Akademi.
- Altınay, A. R. (1984). *Kadınlar saltanatı*. Erdem Yayınları.
- Ayvansarâyî Hüseyin Efendi. (1281). *Hadîkatü’l-cevâmi*. Matbaa-i Amire.
- Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Alî Sâtî ‘Efendi, Süleymân Besîm Efendi. (2001). *Hadîkatü’l-cevâmi’ (İstanbul câmileri ve diğer dînî-sivil mi‘marî yapıları)*. (A. N. Galitekin, Haz.). İşaret Yayınları.
- Berkes, N. (1978). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. Doğu-Batı Yayınları.
- Çakmak, B. (2024). Payitaht İstanbul’da modern eğitimin izini sürmek: Eyüp kız rüşdiye mektebi [1875-1914], *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, (22), 225-245. <https://doi.org/10.21021/osmed.1449158>
- Demirel, M. (2002). Türk eğitiminin modernleşmesinde rüşdiye mektepleri. *Türkler ansiklopedisi* içinde, (ss. 64-93). Yeni Türkiye Yayınları.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *EV.d...*, 40131.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *İ.DH*, 197/11190; 175/ 9411; 695/48622; 443/29304; 433/28665.

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *İ.MVL*, 127/3324.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *İ.ŞD*, 14/637; 28/1316.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *MF.MKT*, 21/166; 30/11; 34/180; 59/77; 59/109; 64/61; 6/34; 16/76; 69/80; 75/141; 305/3; 908/36; 57/8.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *MF.İBT*, 1/86; 2/92; 3/41; 28/37; 187/114; 447/48.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *A) MKT.NZD*, 287/97.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *A.MKT.MHM*, 147/40; 472/35; 472/36.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *A)DVN*, 81/20.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *ŞD*, 207/3; 205/9.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *TS.MA.e*, 757/32.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *YEE*, 112/6.
- Dobreva, M. (2021). Tanzimat dönemindeki İstanbul rüşdiyeleri hakkında bazı tespitler, (Haz. C. Çiftçi) *Osmanlı'nın dahi devlet adamı Ahmed Cevdet Paşa* içinde (ss. 261-281). Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Eren-Aydınlık, B. (2018). Osmanlıların modern döneminde kızların eğitimi: İnas rüştiyeleri ve eğitim programları (1859-1908) [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Eyice, S. (1996). Gülfem Hatun Camii. İçinde *TDVİA* (C. 14, ss. 238-239). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eyice, S. (1998). Hüseyin Ayvansarâyî. İçinde *TDVİA* (C. 18, ss. 528-530). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Güler, N. (2008). XVI. yüzyılda Üsküdar'da Gülfem Hatun mahallesi (1540-1600) [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Güran, T. (2003). *Osmanlı malî istatistikleri bütçeler (1841-1918)*. Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Haskan, M. M. (2001). *Yüzyıllar boyunca Üsküdar*. Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- İnalçık, H. (2016). *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-IV*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Koçer, H. A. (1974). *Türkiye'de modern eğitimin doğuşu ve gelişimi*. MEB Basımevi.

- Konyalı, İ. H. (2021). *Abideleri ve kitabeleriyle Üsküdar tarihi*. (C. I-II). Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1996). *II. meşrutiyet döneminde Türk kadını*. MEB Basımevi.
- Mahmud Cevad İbnü's- Şeyh Nâfi. (2002). *Maârif-i umûmiye nezâreti tarihçe-i teşkilât ve icrââtı*. MEB Yayınları.
- Özcan, T. (2006). Hayatını vakfeden bir saraylı Gülfem Hatun. *Vakıflar Dergisi Özel Sayısı*, 94-98.
- Öztürk, C. (1993). Dârümuallimât. İçinde *TDVİA*, (C. 8, ss. 549-550). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, C. (2008). Rüşdiye. İçinde *TDVİA*, (C. 35, ss. 300-303). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pierce, P. L. (2021). *Harem-i hümmayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda hükümler ve kadınlar* (A. Berktaş, Çev.). Işık Yayınları.
- Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*. (H. 1292,1294, 1295, 1296, 1298, 1299, 1300). *TV*, 26 Zilhicce 1278, nr. 649.
- Sezgin, T. (2004). *Üsküdar'daki hatun türbeleri*. Üsküdar Sempozyumu I.
- Tümer Erdem, Y. (2013). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kızların eğitimi*. TTK Yayınları.
- Uluçay, M. Ç. (2001). *Osmanlı sultanlarına aşk mektupları*. Ufuk Kitapları.
- Uluçay, M. Ç. (2011). *Padişahların kadınları ve kızları*. Ötüken Yayınları.
- Uluçay, M. Ç. (2012). *Haremden mektuplar*. Ötüken Yayınları.

EK-1: Gülfem Hatun'un Şehzade Bayezid'e mektubu (TS.MA.e, 757/32).

Hazret-i selâtînü'l-izâm

Âfitâb-ı devlet-i der-eflâk-i saâdet hilâfet-nisâb-ı ma'delet-penâh zill-i ilahi sultânım pâdişâhım şems-i semâ-i sa'âdetim ve rûkn-i kavvâm-ı devletim ve mu'âvenet-i rûzgârım halledallâhu sultânehu ve evzah-ı ale'l-âlemîn merhametuhu ve ihsânehu ba'de'd-duâ ve senâ ol cenâb-ı saâdet-bahş dergâh-ı muallâya yüz sürdükden sonra bu kemînenün arz-ı fakîr-i hakîrânesi oldur ki bu zerre-i bî-mikdâr karavaşun eğer sultânım kadîm-i lütf-i kereminden şemme ve zerre zuhûra gelüp istifsâr-ı hâl buyrulursa leylen ve nehâren ol hazretin tevvâbe (?) eyyâm-ı devlet ve terakkî-i avâm-ı saltanat duâsına meşgûl mülâhaza buyrula inşâallâh miftahu'l-ebvâb dergâhlının inâyet-i karîn ve nusret-i mu'în olup adâlar kahr u mehzûl olup husûl-i merâdât ve nîk-i saâdet bula sürûr-ı saltanat tahtında pâyidâr olup hâmîşe Hakk Teâlânun hıfz-ı emânında olup bâkî ve pâyende olasınız âmîn yâ mu'în ba'dehu bundan akdem sa'âdet bula sultânım yed ve adâletine gelmekliğe iltizâm gösterdi deyü beşâret haberi yetişmişdi bu mübârek haberün istimâ'ından ferâvân-ı behcet ve şâdumânî gıbtat-ı kâmurânî müyesser olmuş idi ve ândan sonra ki ihbâr-ı melâl ve âsâr-ı infî'âl yetişüp sultânım ki sa'âdet güneşi ve sâhibü'l-akl ve kemâl-i ilm ile meşhûr selâtîndir lâyük ve revâ olmayan vâkı-i hâl olduğu perîşânlık ki istimâ olıcak hakk-ı alîm ve allâmdır ki bu haber-i pür-gam kemînenize yetiše gelin ki zehr-i kâtilden eşeddür heman saat-i gönül-imâreti harâb ve gözler yaşı seylâb olup melâlet gûşında münkesirü'l-hâl ve muzdarib-i ahvâl olduk tâ âna dek ki sultânımın devlet ve saâdet bula sıhhat haberleri istimâ olundu Hakk Te'âlâ dergâhına çıkacak şükürler ve senâlar edâ olundu şöyle ki bu karâvaşa vâcib ve lâzımdı ve bu defa devlet ve saâdet birle girü berü memlekete geldiğünüz istimâ olıcak begâyet ferah kesb idüp şad-ı hürrem olduk inşâallâh hayırlı saate ve mübârek kudûmuyla gelmiş olasınız. Ümiddir ki sultânım şân-ı azîminize lâyük ve

kemâl-i aklûnuza münâsib ki izhâru's-şems-i ve'l-kamerdür
 eylece hareket edeler ki pâdişâh atanız hâl-i hayâtta iken ki
 pîr u marîz olmuşdur mübârek hâtırları incinüb rencîde olup
 hazret-i sultânıma nâgâh bir bedduâ etmeyeler ve bundan
 akdem aba vü an-ceddünüzden sâdır olmayan iş ki atâ hâl-i
 hayâtta iken üzerine askeriyle gelmek ve şimden girü cümle
 âl-i Osmândan erkeği ve dişisi kıyâmete dek dâstân idüp
 tevârihlere yazılmalu sultânım lâıyk olmayan adıyla zikr
 olunmaya cihâna gelüp gitmek hod-berâh bir eyü ad içündür
 şol ki pâdişâh atânız kavl-i karâr olunmuşdur ânun üzerine
 saâdetlü sancağınızda saltanat sürün. Bihamdillâh şimdi
 dahi pâdişâhsın ve adl ü şecâ'at-âtî tahta tâca lâıyk cümle
 gönüllerde makbûl olmuş selâtînsin

beyt

hemen cehd it ki bahtı dilerse pâıydâr

kim işünden râzı ola girdigâr

Allah Te'âlâ müyesser etmişse cümle mahlûkât dirilüp men'
 edemez ve eğer bir dürlü dahi olursa bari bunca kana sebep
 olup leşker kırdırub

beyt

iş ki ândan fitne kopar işleme

hiç kimseyle adâvet eyleme

ve sultânıma ma'lûmdur ki kişıye bin dost olsa olur az çoh
 durur bir düşman olsa gine sâz ger olayım deyusen peyveste
 şâh cehd it kim olmaya ardınca âh âmîn. Bâkî fermân ol
 azîmü'l-kadr cânibine menûtdur ki zill-i âlî-i vücuh-ı memduh
 bi'r-rubûbü'l-ibâd

Kemîne-i fakîre Gülfâm

Kenar yazısı:

Ve mutazarrı'dır ki sultânım bol ve âlî lütfundan bu
kemînenün küstahlığın afv ideler ki haddümden ziyâdedür
ve revâdır ki hakkuma dinile

beyt

sen-kim olasın cihanda delü

kim nasîhat viresin bana ûlû

amma vallâhi ve billâhi ve tallâhi sultânımın sâdıkı'ı-fuâd ve
hâlisü'l-i'tikâd-ı câriyesi olduğumdandır ânı bir Allah bilür
bâkî vallâhi mümkün olsa sa'âdetlü hâkpâyinize yüzler sürüp
varurdum inşâallah sırtları birbirine kavuşduran Allah bu
kimesneye müyesser ide inşâallâhu cezîle müyesser ola âmîn
yâ Rabbe'l-âlemîn.